

**EESTI
KOHANIMERAAMAT**

*Eesti Keele Instituut
Võru Instituut
Eesti Kirjandusmuuseum*

EESTI KOHANIMERAAMAT

—
Koostanud
*Marja Kallasmaa
Evar Saar
Peeter Päll
Marje Joalaid
Arvis Kiristaja
Enn Ernits
Mariko Faster
Fred Puss
Tiina Laansalu
Marit Alas
Valdek Pall
Marianne Blomqvist
Marge Kuslap
Anželika Šteingolde
Karl Pajusalu
Urmas Sutrop*

—
Toimetanud
*Peeter Päll
Marja Kallasmaa*

Eesti Keele Sihtasutus
Tallinn 2016

Koostajate nimetähed:

AK = Arvis Kiristaja

AŠ = Anželika Šteingolde

EE = Enn Ernits

ES = Evar Saar

FP = Fred Puss

KP = Karl Pajusalu

MA = Marit Alas

MB = Marianne Blomqvist

MF = Mariko Faster

MJ = Marje Joalaid

MK = Marja Kallasmaa

MKu = Marge Kuslap

PP = Peeter Päll

TL = Tiina Laansalu

US = Urmas Sutrop

VP = Valdek Pall

Kohapärimuse osa koostanud Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiv
(Valdo Valper, Pille Vahtmäe, Kaisa Kulasalu, Mari-Ann Rimmel, Risto Järv)

Kohaviipenimede osa koostanud Liina Paales, joonistanud Ivo Kaunissaar ja Jüri Laumets

Sissejuhatavad tekstid toimetanud Argo Mund

Retsenseerinud Ojārs Bušs, Karl Pajusalu, Anželika Šteingolde, Ülle Tarkiainen, Enn Tarvel, Lembit Vaba

Illustratsioonid valinud Liina Lõhmus (Rahvusarhiiv)

Kaardid: OÜ Loodusgraafika (Meeli Mets, Liisi Kasuk)

Sõnaraamat on valminud Eesti Keele Instituudi sõnastikusüsteemis **Ξ Lex**
Sõnastikusüsteemi konsultandid Ülle Viks ja Ain Teesalu

Kaane kujundanud Anna Kaarma
Küljendanud Merle Moorlat

Sõnaraamat on valminud programmi „Eesti keel ja kultuurimälu“ (2009–2013, 2014–2018) projektide
„Eesti kohanimeraamat“ ning „Eesti kohanimede etümoloogilise sõnaraamatu toimetamine“ ning
Haridus- ja Teadusministeeriumi sihtfinantseeritava teema SF0050037s10 „Sõna ja mõiste eesti sõnavara ja
kohanimede kujunemisel“ (2010–2014) toel

Väljaandmist on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium, Kultuuriministeerium, AS Postimees Grupp

Trükkunud AS Pakett

Autoriõigused: koostajad, Eesti Keele Instituut, Võru Instituut, Eesti Kirjandusmuuseum

Illustratsioonid ja fotod: Rahvusarhiiv, Taani Riigiarhiiv; Mari Mets, Toivo Niinemets, Evar Saar

ISBN 978-9985-79-675-7

SAATEKS

See raamat on esimene põhjalik kokkuvõte sellest, mis meie kohanimedest on kirjutatud ja arvatud, täites kauaaegse lünga, sest samasugused ülevaated on olemas või koostamisel peaaegu kõigi meie naaberrahvaste juures ja Euroopas laiemalt. Seni on puudunud ülevaatlik eestikeelne teos, kuigi on ilmunud monograafiaid. Muukeelsetest ülevaadetest nimetatagu Lauri Kettuneni Eesti kohanimede uurimust (1955), Balti kohaleksikoni (1985) ning Paul Johanseni monograafiat Taani hindamisraamatust (1933). Eesti keeles on ilmunud piirkondade kohanimede monograafiaid, mille analüüs on puudutanud ka Eesti kohanimedid laiemalt: Valdek Palli „Põhja-Tartumaa kohanimed“ (1969–1977) ning Marja Kallasmaa „Saaremaa kohanimed“ (1996–2000) ja „Hiiumaa kohanimed“ (2010). Valdav osa nimekäsitlusi paikneb siiski hajusalt eri artiklites.

Kohanimeramatu idee tekkis 2000. aastate alguses, kui Eesti nimeuurijad olid juba mõnda aega korraldanud regulaarseid ühisseminare. Konkreetsem algus oli 2007, kui peeti nõu Läti ja Soome kolleegidega, ning 2008 kutsuti kokku juba laiem ring Eesti uurijaid. Projekt algas 2009. a Eesti Keele Instituudi ja Võru Instituudi koostöös, millega hiljem liitus Eesti Kirjandusmuuseum. Aegade jooksul kujunes välja laiem võrgustik, millesse kuulus lisaks osalisi kohanimenõukogust (Siseministeeriumi, 2015. a-st Rahandusministeeriumi juures), Rahvusarhiivist, Tallinna Ülikoolist, Tartu Ülikoolist ja mujalt; kokku saadi kaks korda aastas toimunud seminaridel. Projekt kestis koos pikendusega seitse aastat, 2009–2015, ning seda toetas programm „Eesti keel ja kultuurimälu“.

Kohanimeramat esitab põhiartiklitena kõik Eesti ametlikud külanimed 2015. a lõpu seisuga ja valikuliselt teisi XX sajandil eksisteerinud külade nimesid, loodusnimesid ja piirkondade nimesid. Hõlmatud on ka eesti keelesaarte ja eesti asustusega tihedalt seotud kohanimedid. Kokku on nimeartikleid 6211. Märknimestiku on koostanud Peeter Päll, teised raamatu koostajad on seda täiendanud. Kuna kaugeltki kõigi külanimede lugu pole seni uuritud, siis sisaldab teos rohkesti uut teavet. Artikleid on koostanud (sulgudes kirjutatud artiklite arv, arvestatud ka kahasse kirjutatud artikleid) Marja Kallasmaa (3096), Evar Saar (903), Peeter Päll (745), Marje Joalaid (315), Arvis Kiristaja (281), Enn Ernits (269), Mariko Faster (175), Fred Puss (168), Tiina Laansalu (88), Marit Alas (79), Valdek Pall (72), Marianne Blomqvist (59), Marge Kuslap (40), Anželika Šteingolde (5), Karl Pajusalu (1) ja Urmas Sutrop (1). Kohaviipenimede kirjeldused (59 nime koos variantidega) on koostanud Liina Paales. Kohapärimuse põhiosa on oma materjalide põhjal koostanud Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi kohapärimuse töörühma liikmed Valdo Valper, Pille Vahtmäe, Kaisa Kulasalu, Mari-Ann Remmel, töid koordineerisid Risto Järv ja Mari-Ann Remmel. Lisaks on kohapärimust saadud Eesti Keele Instituudi kohanimetekartteegist ja kirjandusest. XX saj asustusloolist andmestikku on artiklites täiendanud P. Päll, kes on olnud ka kogu töö koordineerija ja põhiosa toimetaja. P. Pälli kirjutatud artiklid on toimetanud M. Kallasmaa, samuti kommenteerinud teisi artikleid etümoloogia osas. Argo Mund on toimetanud sissejuhatuse.

Nimeartikleid on eelretsenseerinud Ojars Bušs, Karl Pajusalu, Anželika Šteingolde, Ülle Tarkiainen, Enn Tarvel ja Lembit Vaba; palju kasulikke märkusi on teinud kohanimeramatu seminaridel osalenud teised asjahuvilised. Illustratsioonid on valinud Liina Lõhmus Rahvusarhiivist. Kaardilisa on koostanud Meeli Mets ja Liisi Kasuk (OÜ Loodusgraafika), konsulteerinud Raivo Aunap Tartu Ülikoolist, nimed on valinud Peeter Päll; kaardi koostamise põhimõtteid arutati enne ka Jüri Jagomäe ja AS Regioga.

Lisaks neile on koostajad tänu võlgu paljudele teistele, kes on nõu ja jõuga abiks olnud eri etappidel, sh üksikute artiklite koostamisel: Laimute Balode, Patrik Göransson, Margareta Hammerman, Göran Hoppe, Annika Hussar, Toomas Kiho, Aule Kikas, Uile Kärk-Remes, Ingegerd Lindström, Rosen Norlin, Piret

Norvik, Anne Nurgamaa, Sirkka Paikkala, Tõnu Raudsepp, Vallo Reimaa, Kaidi Rätsep, Tõnis Rüütel, Janne Saarikivi, Jaan Tagaväli, Kaisa Tammoja, Kadri Teller-Sepp, Tõnu Tender, Tõnis Türna, Udo Uiibo; Kõue Külade Selts, OÜ Tarkvarastuudio jpt. Eraldi tänu väärivad Maa-amet ja Rahvusarhiiv, kes on veebis lahkelt kättesaadavaks teinud suure hulga ajaloolisi dokumente ja kaarte. Ilma selle võimaluseta oleks sinne töö olnud peaaegu mõeldamatu. Haridus- ja Teadusministeerium on andnud uurimiseks vajalikku rahalist toetust. Raamat on valminud heas koostöös kõigi osalenud asutuste ja üksikuurijatega. Palju tänu kõigile!

Raamat on mõeldud kasutamiseks kõigile huvilistele, selles on välditud kitsamaid termineid, olemasolevad on ära seletatud lühikeses sõnastikus.

Teos on esimene nii põhjalik ülevaade Eesti kohanimedest, mistõttu pole välistatud ka ebatäpsused või puudujäägid. Koostajad on tänulikud kõigi märkuste ja ettepanekute eest.

Toimetajad

SISUKORD

Sõnaraamatu ülesehitus ja koostamispõhimõtted 9

Eesti kohanimed ja nende uurimine 12

Lühendid 17

Lühike seletussõnastik 18

Kohanimesõnastik 21

Kasutatud allikad 809

Kohanime register 835

Eesti haldusüksuste tabel 969

Kaartide nimeloend 999

Kaardid 1057

SÕNARAAMATU ÜLESEHITUS JA KOOSTAMISPÕHIMÕTTED

Täielik nimeartikkel sisaldab järgmist teavet:

- märksõna poolpaksus kirjas
- nime hääldus nurksulgudes ja kursiivis
- kohakäänded noolsulgudes
- nime kohapealne hääldus, kirjakeelsed või rahvalikud variandid koos kohakäänetega
- kihelkonnalühend
- koha liik (alevik, järv, küla, linn vms) ja halduskuuluvus (maakond, vald)
- mõisakuuluvus 1918. a (sulgudes)
- vanemad, sh muukeelsed nimekujud koos dateeringuga
- kaardiviide
- koha kujunemise lühiiseloostus
- nime võimalik päritolu ja seletused
- koha teised nimed ja nende lühiiseloostus
- ametliku küla puhul sellega liidetud külad, võimaluse korral nende varasemad mainingud ja nime-seletused
- kohapärimus
- artikli koostaja nimetähed
- kasutatud allikad
- viipenimi, illustratsioon

Märksõnad on esitatud lisamärkideta, samanimelised kohad on eristatud ülalumbrite abil. Märksõnad on tähestikulises järjestuses, samanimelised kohad on järjestatud koha liiki ja halduskuuluvust kirjeldava tekstiosa alusel.

Nime **hääldust** on näidatud juhul, kui nimes on kolmas välde, palatalisatsioon (peenendus), erinev pearõhk või kui nimi on liitsõnaline, viimasel juhul on nimeosade vahel kaareke, nt [*allik_ järve*]. III välde märgib graavis (´) silbi ees, nt [*`harku*], palatalisatsiooni akuut (˘) tähe järel, nt [*al˘bu*]. Üksikutel juhtudel on selguse huvides märgitud pearõhku tähe peal oleva akuudiga, nt [*árossa*]. Nime hääldust ei ole näidatud, kui nimes on II välde, kuid mõnel juhul on seda siiski peetud vajalikuks toonitada, lisades sulgudesse [*II v*], nt Tõrva nimes. Kohanimede välte andmed põhinevad enamikul juhtudel kohanimetekartoteegil, mille materjalid on kogutud rahvasuust ja mis kajastavad sageli vanemat hääldustava, osa nimede välde võib uuemal ajal olla muutunud. Nimede kohapealse häälduskuju esitamisel kajastab *õ* tavalisest kõrgemat, n-ö venepärast *õ*-d (*vi*), *q* aga kõrisulghäälikut (tähistatud ka ?-ga või ülakomaga), üksikutel juhtudel on tähistatud *j* (*e*-poolne *i*) ja *y* (*o*-poolne *u*). Rootsi nimedes märgib *ü* häälikut, mis on *õ* ja *ü* vahepeal ja mida tavakirjaviisis tähistab *u*.

Nimede **kohakäänete** andmed pärinevad algselt Eesti NSV asulanimede käsikirjast, mille koostasid 1970. aastatel Valdek Pall ja Jaak Simm, kuid mis jäi ilmutamata. Seda on täiendatud kohanimetekartoteegi ja uuemate rahvasuust kogutud andmete põhjal. Tuleb tõdeda, et ammendavaid andmeid kohakäänete kasutuse kohta oli sageli raske saada ja sel juhul on pakutud kohakäändevorme, lähtudes üldistest tüüpidest, või antud mitu võimalust. Mitme kohanime puhul tarvitatakse kohakäändeid üksnes koos liigisõnaga (nt *Kõnnu külla*), mistõttu sõnastikus antud liigisõnata vorm (*Kõnnule*) on pigem teoreetiline. Kohakäänete tarvitus kohapeal võib olla ajaga muutunud.

Nime **kohapealne hääldus** (lühendiga *koh*) on antud juhul, kui see on põhimärksõnast erinev. Neil juhtudel on nimesse lisatud ka hääldusmärgid. Samas rühmas on antud kirjakeeles rööpselt või varem kasutatud variandid (lühendiga *kirjak*) ning rahvasuus kasutusel olevad muust tüvest pärit nimevariandid (lühendiga *rahvak*), viimased samuti hääldusmärkidega.

Ametlik **rööpnimi**, kui see on olemas, on esitatud võrdusmärgi järel poolpaksus kirjas. Sellele on omakorda lisatud kohakäänded ja vahel ka kohapealse häälduse kujud.

Kihelkonna lühendina on kasutatud kirjanduses üldkäibivaid lühendeid (vt lühendinimestikku). Kihelkonnapiire on arvestatud 1918. a seisuga, erandlikult on kihelkonna lahtris märgitud Kihnu, mis kiriklikult kuulus Tõstamaa alla, ja Setomaa. Siin on mõeldud kirikukihelkondi, mille piirid olid ajas püsivamad kui muud halduspiirid. Sellest mõistest tuleb lahus hoida administratiivsed kihelkonnad, mille puhul arvati külad kihelkondadesse selle järgi, kuhu kuulus (pea)mõis. Kirikukihelkondade piirid ei olnud praktikas väga ranged, eriti XX saj, mistõttu mõned piirikülad olid faktiliselt jagunenud mitme kihelkonna vahel. Kihelkonnakuuluvuse määramisel arvestatakse külasid nende ajaloolistes piirides, mitte praeguste piiride põhjal.

Koha **liik ja halduskuuluvus** on antud 2015. a detsembri seisuga, märgitud on maakond ja vald, kuhu koht sel ajal kuulus. Üldiselt ei ole märgitud kõiki samanimelisi kohti (nt järv, jõgi, mägi jne), vaid piiratud asulaga. Haldusüksuste kujunemise kronoloogiat võib vaadata raamatu lõppu lisatud tabelist. Määratlus „mõis“ on lisatud enamasti neil juhtudel, kui mõis eksisteeris veel XX saj alguses, muud mõisana esinemised on mainitud põhitekstis.

Mõisakuuluvus on püütud anda 1918. a seisuga, võttes aluseks Katastri Ameti 1930. aastatel koostatud skeemilised kaardid 1 : 10 000. Eri põhjustel ei ole siin andmestik ühtlane, mh seetõttu, et osa mõisakinnistuid liideti 1920.–1930. aastatel teistega ja varasemat seisuga ei olnud võimalik taastada. Ka on Saaremaa mõisakuuluvuse andmed pärit XIX saj II poolel (arvatavasti 1870. a paiku) koostatud kaardilt (LVVA.6828.4.349), kuid suuri hilisemaid muutusi seal ei tohiks olla. Setomaa kohtade puhul kajastub siinses lahtris vallakuuluvus enne 1922. a (vanade suurvaldade põhjal), samuti kuuluvus mingisse nulka, st rahvapärasesse külade rühma.

Muud nimekujud on järjestatud tavaliselt nii, et mõisa ja muukeelse vähemusega kohtade puhul on kõigepealt antud saksa- või muukeelne nimi, seejärel kohanime mainingud kronoloogilises järjekorras ning lõpus semikooloni järel muid võõrkeelseid nimekujusid. Vahel on sulgudes täpsustatud koha liiki. Siin tuleb tähele panna, et kui koha nimi on muutunud või koha eestikeelne nimi erineb muukeelsest nimekujust, leiduvad koha varasemad mainingud sageli hoopis koha ajaloo või nimede selgituse juures põhitekstis. Täielikku ühtlust ei ole siin siiski õnnestunud saavutada. Selle osa koostamisel püüti võimalust mööda kontrollida kõiki nimekujusid allikmaterjalide põhjal ning parandada teatmeteostes kohati esinevaid ebatäpsusi. Küsimärk kirjapaneku ees märgib nimesid, mille samastamine praeguse kohaga on küsitav.

Enne sisuosa on noole (⇒) järel antud **kaardiviide**: kaardilehe ja ruudu number.

Artikli sisuosas kirjeldatakse kõigepealt väga lühidalt **koha ajalugu**. Eeskätt on püütud jälgida, mis kohti on märksõnana esineva nime all tuntud ja kuidas nad on aja jooksul arenenud, nt on küla asemele rajatud mõis, siis asundus ja uuesti küla. Natuke põhjalikumalt kajastub XX saj asustuslugu, mh on mainitud, kui küla on sellal (põhiliselt 1977. a asulareformi tõttu) kuulunud mõne teise küla koosseisu. Koostajad ei ole seadnud eesmärgiks kirjutada koha enda ajalugu ja on tuginenud eeskätt varasemale kirjandusele, mh vastuolulistele andmetele, seepärast ei tuleks seda osa pidada ammendavaks.

Artiklis püütakse anda kohanimele **etümoloogia**, st keeleline päritolu. Toetutud on nii varasematele käsitlustele kui ka pakutud uusi seletusi. Lähemalt vt allpool kohanimede uurimise peatükis. Kuna artiklite autorid on erinevad, siis on raamatus ka erinevaid, kohati vastandlikegi vaatenurki. Kui nime päritolu ei ole selge, on vahel seda võrreldud lähedaste sõnatüvede või nimedega, mis võiksid, aga ei pruugi nime lähteks olla. Nime päritolu seletamisel märgib tärn (*) nime- või sõnakuju ees oletuslikku (rekonstrueeritud) vormi. Ürikunimekujud ja sõnanäited esitatakse *kursiivis*, selle vastandina on nüüdisaegsed eestikeelsed nimed enamasti tavakirjas. Sõna käänamist, tavaliselt nimetava ja omastava vormi, näidatakse kooloni abil, nt *lõpp* : *lõpu*. Ülakomade (´´) vahel on antud sõna tähendus või nime sõnasõnaline tõlge.

Seejärel on esitatud koha **teisid nimed** ja püütud neid võimalust mööda iseloomustada.

Kui asula puhul on sellega **liidetud külasid** või on andmeid **külaosade** kohta, siis on need mainitud artikli lõpus. Nende puhul on andmed esitatud kokkusurutult, vanemad nimekujud ei põhine sügavamal

uurimisel ja on antud eeskätt vanuse orientiiriks. Kohanimeraamatu eesmärk on vähemalt mainida kõiki XX saj eksisteerinud külasid, mida on nimestike ja kaardimaterjalide põhjal olnud võimalik tuvastada. Siiski on ka lünki, eriti 1930. aastatel valdade asjaajamises eristatud külade puhul ja samuti ei ole lähemalt läbi uuritud Teise maailmasõja järgne aeg. Leidub viiteid ka varasematel sajanditel eksisteerinud küladele, nt on tekstis kajastatud kõik Taani hindamisraamatus (1241) esinevad nimed, sh need, mille asukoht ei ole selge. Liidetud külasid ja külaosi aitab üles leida põhisõnastiku järel antud register. Need liidetud külad, mille kohta on eraldi artikkel, on tähistatud ülanoolega (↑).

Lisalugemiseks on mõne nimeartikli lõpus **nimepärimus** või rahvapärane nimeseletus, parema eristuse huvides on tekst *-märgi järel ja kursiivis. Võimaluse korral on pärimus dateeritud ja selle allika leiab kasutatud kirjanduse loendist aastaarvu põhjal (Eesti Kirjandusmuuseumi kogudest pärit tekstidel on viitek KM ja lõpus aastaarv; kui allikaks on kohanimkartoteek, siis on lühend KN ja vastav aastaarv; muudel juhtudel on kasutatud mõnda kirjanduse loendis mainitud teost).

Seotud nimesid näitab artikli lõpus „vrd“. Viidatud on artiklitele, millest saab lisateavet nime päritolu kohta (sanimeliste kohtade seletamisel on sageli piiratud seletusega vaid ühes artiklis) või mis on mingil muul viisil, nt kohalooliselt kõnealuse artikliga seotud.

Artikli lõpus on **autori nimetähed**. Artiklites võib olla toimetamise käigus vajaduse korral täiendatud asustusloolist tausta, nimekujusid jm faktilist materjali, mh retsensentide märkuste põhjal.

Artiklil on lühike tähestikuliselt järjestatud kasutatud **kirjanduse loend**, mille pikemad kirjed leiab raamatu lõpuosast. Viidatud on neile allikatele, mida on koostamise käigus kasutatud. Näiteks on Põhja-Tartumaa, Saaremaa ja Hiiumaa artiklid koostatud suuresti vastavate monograafiade põhjal ja nendest teostest leiab põhjalikumad allikaviited. Kui artiklites esineb viiteid isikutele, kelle kohta kirjanduse loendis andmed puuduvad, siis võib tegu olla retsensentide või kaasautorite kommentaaride põhjal lisatud täiendustega.

Raamat sisaldab valiku eesti **viipekeelseid kohanimed** (kohaviipenimesid), mida kurdid on pannud suurematele asulatele, kogukonna liikmete elukohtadele või rühma ajalooa seotud paikadele. Leidub kirjeldavaid kohamärke, mis lähtuvad mõnest iseloomulikust ehitisest, ettevõttest, maastikust või paiga ajaloost. Algustähepõhised kohamärgid sisaldavad sõrmendit. Kõneõpetusel põhinevad kohaviipenimed sisaldavad hääldust kontrollivaid käeasendeid. Tõkelised kohamärgid lähtuvad eestikeelse kohanime või sellega kirja pildilt sarnaneva sõna tähendusest. Mõnikord eri moodustusviisid kombineeruvad, mistõttu sisaldab kohamärk nii sõrmendit kui ka kirjeldavat elementi, nii hääldust kontrollivat käeasendit kui ka kirjeldavat või tõkelist elementi. Üksikutele juhtudel võidakse kohamärk moodustada isikuviipenime järgi. Kohamärgi puudumisel nimi sõrmentatakse.

Allikad

Kohanimeraamatus on kasutatud avaldatud materjale võimaluse piires. Aluseks on olnud mitmed piirkondlikud monograafiad, spetsiaalartiklid, samuti mitmesugused allikapublikatsioonid. Hea abivahend oli Saksamaal ilmunud Balti kohaleksikon (BHO) 1985. Põhiliselt Rahvusarhiivi digikogu Saaga kaudu on tutvutud arhiivianalüüsidega (EAA, ERA), sh *Estica*-aineliste kogudega välisarhiivides (põhiliselt Läti, Rootsi ja Venemaa arhiivides). XX saj materjal tugineb osaliselt kohanimeandmebaasile KNAB. Asulate muutuste jälgimisel olid abiks 1922. a rahvaloenduse materjalides avaldatud asulanimed loendid, 1923. a „Üleriikline asumite nimestik“ (ÜAN), 1938.–1940. a kohanimede eestistuskavade toimikud Rahvusarhiivis (mh valdade saadetud asulate nimestikud), 1945. a asulate loend külanõukogude moodustamise materjalides (Uuet 2002), 1970. a asulate loend, 1975.–1977. a asulareformi materjalid ja 1997.–1998. a nimede taastamise materjalid kohanimenõukogu veebilehel.

Koostamispõhimõtted

Kohanimeraamatu eeskujuks on olnud Põhjamaades ilmunud enamasti ühekõitelised laiale lugejaskonnale mõeldud ülevaate teosed, eriti Soomes 2007. a ilmunud „Suomalainen paikannimikirja“ (peatoime-

taja Sirkka Paikkala). Kasutada oli ka rootslaste „Svenskt ortnamnslexikon“ (2003, toimetaja Mats Wahlberg). Tutvuti lisaks Leedus ja Lätis koostamisel olevate akadeemiliste mitmekõiteliste kohanimede sõnaraamatutega, ent sellise põhjalikkusega töö jaoks nappis vahendeid. Seega on valitud rahvasõnaraamatu lähenemine, mis tähendab, et on võimalikult välditud kitsaid termineid ja keerukaid mõttearendusi, loodetavasti sisulisi järeleandmisi tegemata. Lähemalt ja pikemalt iga nime kohta saab lugeda artikli juures avaldatud kirjanduse loendist.

Raamatut koostama asudes oli kavatsus teha eeskätt senise uurimise kokkuvõte, st koguda kokku ja üldistada seni Eesti kohanimede kohta kirjutatu. Töö käigus selgus paratamatult, et autorid pidid tegema ka iseseisvat uurimistööd, sest varasem käsitlus oli puudulik või vähene. Nii oli teistest vähem uuritud Pärnu-, Viljandi- ja Võrumaa, eriti aga Setomaa, mille kohta ajaloolisi andmeid oli napilt. Hinnanguliselt vähemalt kolmandiku ulatuses sisaldab siinne kohanimeraamat uut ainekku, sh uusi etümoloogiaid.

Siinset raamatut kavandati uuenduslikult kohakesksena, st artikkel käib eeskätt ühe koha (asula, jõe, mäe jne) kohta ning analüüsitakse selle eri nimesid. Praktikas selgus, et vanade, sajandeid tagasi ulatuvate nimede puhul on kaartide puudumise tõttu ainuvõimalik nimekeskne lähenemine. Kaugematest aegadest polegi uurijal muud kasutada kui lisanimi või kohanime kirjanek või kohanimeloend. Sel põhjusel on raamatus püütud leida keskteed koha- ja nimekeskse vaatenurga vahel. Ideaalses artiklis peaks selguma nii koha varasem ajalugu (sh koha varasemad nimed) kui ka kohanime enda ajalugu, st kust on nimi pärit ja mis kohti on sellega veel tähistatud.

EESTI KOHANIMED JA NENDE UURIMINE

Eesti kohanimedest ulatuvad paljud aegadesse, millest puuduvad kirjalikud ülestähendused. Vanimad teated eesti kohanimedest pärinevad Skandinaavia saagadest ning ruunikividelt, XIII saj Henriku Liivimaa kroonikast ja rohkemal arvul Taani hindamisraamatust. Neist allikatest pärit kohanimedid on varasemad uurijad palju käsitlenud, põhilisim probleem on olnud võõrkeelsete kirjurite sageli vigaste nimekujude samastamine tänapäeva kohanimedega. On selge, et paljud eesti külanimed olid olemas juba XIII saj ja varem. Massiliselt on kirjanekuid siiski alates XVI saj-st.

Eesti kohanimede uurimine algas XIX saj baltisaksa ajalouurimise kõrvalharuna, kuid juba varem oli püütud eesti kohanimedid koondada, nt August Wilhelm Hupeli „Topographische Nachrichten von Lief- und Ehistland“ (I–III, 1774–1782). Hupelilt pärineb ka esimesi oletusi vere-nimede päritolu kohta: *-vere* < *-pere*. XIX saj-st pärinevad esimesed eesti keeleteadlaste kohanimeteemalised pikemad tööd (Mihkel Veske „Ueber die estnischen Ortsnamen auf *-were* (im deutschen auf *-fer*)“ 1877 ja Jakob Hurt „Ueber die Ortsnamen auf *-st*“ 1886).

XX saj algupoolel jätkus ajaloolaste huvi eesti kohanimede vastu (August Westrén-Doll, Paul Johansen, Evald Blumfeldt, Karl ja Friedrich Stackelberg, Paul von Ungern-Sternberg jt), P. Johansenilt ilmus põhjanev teos Taani hindamisraamatu eesti kohanimeloodide kohta „**Die Estlandliste des Liber Census Daniae**“ (1933) ja rohkesti muid kirjutisi, mis puudutasid kohanimedid, samuti allikapublikatsioone.

Eestlastest oli Matthias Johann Eisen loonud korrespondentide abiga märkimisväärse kohanimemekogu. Eisen avaldas kohanimeteemalisi artikleid laialdaselt ajakirjanduses. Teda tuleks ka pidada baltisaksa nimeuurimistulemuste peamiseks vahendajaks eestlastele. Eisenile on ette heidetud ebakriitilisust, tänapäeval mõjub häirivalt ka tema vesteline stiil. Enamik hilisemaid nimeuurijaid on meelsasti Eiseni pakutut oma sõnadega „teaduslikumalt“ ümber jutustanud, jättes Eisenile viitamata.

Keeleteadlased Andrus Saareste ja Paul Ariste on kirjutanud kohanimeteemalisi artikleid, esimesel oli peamine töö valdkonnas seoses Kullamaa käsikirja leidmisega („400-a. vanune keeleline leid Eestis“), teisel seoses murdeuringutega Hiiumaal („Ortnamnen i Pühalepa och Reigi socknar på Dagö“). Peale nende on kohanimede kohta artikleid ka teistel keeleteadlastel (Julius Mägiste, Pent Nurmekund jt).

Teise maailmasõja ajal jätkus töö peamiselt väljaspool Eestit. XX saj II poolel uurimine ja avaldamine elavnes. 1951 ilmus Per Wieselgreni monograafia eestirootsi asustusajaloost ja kohanimedest („Ortnamn

och bebyggelse i Estlands forna och hittillsvarande svenskbygder. Ostharrien med Nargö“), samalt autorilt 1962 Vormsi kohanimedele ning asustusloole pühendatud teos („Ormsö ortnamn och bebyggelsehistoria“). Mahuka uurimuse eesti keeleala kohanimede kohta M. J. Eiseni kogude põhjal avaldas 1955 Lauri Kettunen („Etymologische Untersuchung über estnische Ortsnamen“). Seni oli see ainus etümolooliline käsitlus, mis haaras kogu Eestit. Kettuneni etümolooiatesse tuleb suhtuda ettevaatusega, sest mh puudus tal sageli teave kohanime varasemate kujude kohta. Kõrvalharrastusena kirjutasid kohanimedest edasi J. Mägiste ja P. Ariste. Kindlamale keeleteaduslikule põhjale viis eesti nimeuurimise Valdek Pall (1927–2013), kes nägi perspektiivsetena piirkondlikku lähenemist. 1969–1977 ilmus tema põhi-teos „**Põhja-Tartumaa kohanimed**“ I ja II. Esimene osa on üles ehitatud tüüpilise kohanimetähtsustatuna, teine osa on nimede põhjalik analüüs. V. Pallilt on ilmunud ka ligi sada artiklit, millest osa puudutab samuti Põhja-Tartumaa kohanimed, teine osa aga kohanimestruktuuri, -levikut ja asustusajalugu üldisemalt. Valiku neist on ta avaldanud 1997. a kogumikus „L'em't'n'e“. 1977. a asulareformiga seoses oli V. Pall kohanimeekspert koos J. Simmuga. V. Pall oli laia haardega nimeuurija, kelle kohanimetümolooiad seisavad põhjalikul keeleajaloo tundmisel. Varalahkunud Jaak Simm (1943–1981) jõudis kirjutada artikleid Setomaa ja Võnnu kihelkonna kohanimedest, ta oli ka viljakas ja osav kohanimeteema populariseerija. Peamiselt ajaloolistest nimedest oli huvitatud Paul Alvre (1921–2008), kes diskuteeris V. Palliga vere-nimede küsimuses, hiljem aga käsitles pikemas artiklis Henriku Liivimaa kroonika pärisnimesid („Eesti ja liivi keeleaines Henriku Liivimaa kroonikas“ II–III, 1985). Artikleid on ilmunud paljudelt uurijatelt, nagu Heino Gustavson, Enn Koit, Madis Norvik, Leo Tiik, Koidu Uustalu jpt. Linnakohanimedega on tegelnud Aleksander Kivi, Aili Raendi ja Niina Raid. Pidevalt on kohanimedest huvitatud olnud ajaloolased Enn Tarvel, Ülle Tarkainen, Gea Troska jt.

XX saj lõpupoole ja XXI saj on piirkondlikku kohanimetümolooilist uurimist viljelnud Marja Kallasmaa, kellelt on ilmunud kolm monograafiat Eesti läänesaarte ja Läänemaa kohanimede kohta: „**Saaremaa kohanimed**“ I–II (1996–2000), „**Hiiumaa kohanimed**“ (2010) ja „Läänemurde loodus- ja viljelusnimed“ (2003). Neist esimene on ülesehituselt paralleel V. Palli kaheosalisele monograafiale, sisaldades esimeses osas etümoloolist sõnaraamatut, teises on analüüsitud nimesagedust, -tüüpe, -sõnavara, -levikut ja nimekooslusi ning võimalikke kontakte. „Hiiumaa kohanimed“ avaldab etümoloolilise sõnaraamatu kujul rahvasuust kogutud kohanimed, viimastele on püütud leida vasted eesti murretest. Kolmas teos lahkab peamiselt nn pisinimesid, mikrotoponüüme. Rööpselt monograafiatega on M. Kallasmaa avaldanud sadakond artiklit ja kirjutist kohanimedest.

Peeter Päll on lähenenud kohanimedele peajasjalikult keelekorralduslikust aspektist. Ta on koostanud Eesti Keele Instituudi kohanimetähtsustat (KNAB), mis sisaldab Eesti kohanimede puhul 44 000 objekti nime, lisaks võõrkeelsed kohanimed. P. Pällilt on ilmunud raamat „Maailma kohanimed“ (1999), milles on üle 4200 nimeartikli Eesti-välistest kohtadest. Pidevalt on P. Päll tegelnud linnakohanimedega.

Evar Saar on uurimistöös pühendunud Lõuna-Eesti, eriti Võrumaa kohanimedele. Oma ilmunud väitekirjas „**Võrumaa kohanimede analüüs enamlevinud nimeosade põhjal ja traditsioonilise kogukonna nimesüsteem**“ (2008) on ta analüüsinud just kõige tavalisemaid nimetüüpe, mis etümoloolilisel vaateviisil kipuvad kõrvale jääma.

Kohanimeteemalisi töid on kirjutatud veel mitmed keeleteadlased (Marje Joalaid, Enn Ernits, Mariko Faster, Tiina Laansalu, Marit Alas, Karl Pajusalu jpt).

Eesti kohanimede etümolooisest

Nimeteaduse põhiprintsiip on, et kõigi pärisnimede aluseks on olnud üldnimi. Kohanimede etümolooliline uurimine püüab kindlaks teha, millisest üld- või murdekeele sõnast on kohanimi lähtunud. Selleks võrreldakse nime varasemaid kirjapanekuid tänapäeva kohanimega ning vastava ala murdesõnavaraga, võetakse arvesse koha maastikulisi iseärasusi, ajalugu ja muid keeleväliseid asjaolusid. Tänapäeva külanime aluseks võib olla ka teine nimi, näiteks muu kohanimi või isikunimi, sel juhul on nimi sekundaarne.

Kohanimede päritolu uurimist raskendab asjaolu, et peale reeglipäraste häälikumuutuste (lõpukadu, nt *järvi > järv, ja sisekadu, nt *Kukkaruse(n) > Kukruse) on kohanimede kuju muutnud ebareeglipärane lühenemine, mis on palju ulatuslikum kui üldisõnavaras, nt *Hanijõe > Anija, *Langenurme > Langerma, *Uueküla > Uugla. Sagedamini on lühenenud liitsõnalise nime järele, nt -oja > -ja, -valla > -la. Samuti

on nime kuju muutnud rahvaetümoloogiline ümbertõlgendus, kui nime aluseks olevad sõnad või nimed on ununenud ja kohanimi mõtestatakse ümber tuntuma sõna kaudu, nt on saksa perekonnanimed Fet (Vethen), Riesebieter ja Stackelberg rahvasuus kohanimedeks saanud Vedu, Riisipere ja Taagepera kujul, *Maldaaarest on saanud Maltssaare, *Nukarootsist Noarootsi. Selle kõrval on kantseleietümoloogiast tingitud muutusi, kui ümbertõlgenduse autoriks on näiteks vallaametnik, kes on „arusaamatu“ nime selgemaks ümber kirjutanud. Mõned sellised nimekujud on kirjakeeles kinnistunud, nt Laanemetsa algse Lannamõtsa asemel. Kirjaviisi vahetusest tingitud mitmeti tõlgendatavused, saksa pruugist ülevõetud kirja pildid jms on omakorda segadust suurendanud.

XX sajandil on kohanimedid käibele toodud mh vanade kirjanekute põhjal, nt *Loone, Metsapoole, Põdrala, Varbola*; vahel jääb nime alus üldse tabamatuks, nt *Lemmaru* nime puhul. Kui ei oleks kaasaegsete mälestusi, võiks eksiteele sattuda ka Pärnumaa *Poska* külanime etümoloogiseerides. Seega tundmata nime tekke konkreetseid asjaolusid võib parimategi teadmiste puhul hätta jääda ja seepärast jääb kohanimede seletamisel veel palju avastada.

Eesti asulanimede kujunemisest ja allikmaterjalidest

Kuivõrd siinne sõnaraamat koosneb suuresti asulanimeartiklitest, siis tuleks lühidalt peatuda ka asulanimede kujunemisel.

Vanim Eesti asulate loend on vaieldamatult meil Taani hindamisraamatuna (*Liber Census Daniae* ehk LCD) tuntud nimekiri, mida dateeritakse tinglikult 1241. aastaga. Selles on mainitud umbes 490 Harju- ja Virumaa asulat, neist üle 450 on suhteliselt kindlalt lokaliseeritavad ning üle 420 nime olid XX saj alguses rahva mälus veel säilinud. (Vt illustatsioone raamatu lõpus kaardilisa juures.)

Järgmistest sajanditest puuduvad terviklikud nimekirjad, esimesed põhjalikumad loendid on olemas XVI saj II poolest alates, kui pärast Vene-Liivimaa sõda¹ uued võimud oma valduste üle täpsema arvestuse sisse seadsid. Mh on uurijatele kättesaadavad 1560.–1590. aastate Eestimaa vakuraamatud, 1586.–1590. a Eestimaa revisjon, Liivimaa osas 1582.–1617. a Poola aktid, Saaremaa 1592. a maaraamat, 1601. a Eesti osa revisjon, 1624.–1627. a Eesti osa (v.a Saaremaa) revisjon, 1630. a revisjon, 1638. a Eesti osa revisjon, 1645. a Saaremaa revisjon jm. Eestimaa osas on Rootsi Riigiarhiivis 1637. a koostatud talupoegade nimestik, 1686–1689 toimunud maarevisjon. XVII saj II poolest on kasutada juba ka üksikasjalikumad kaardimaterjali.

Pärast Põhjasõda algasid korrapärased adramaarevisjonid, mille asemele tulid hiljem hingeloendused. Eestimaa kubermangu osas on vastavad aastad 1725–1726 (publitseeritud vihikutena), 1732, 1739, 1744, 1750, 1765 ja 1774. Liivimaa kubermangu kohta on adramaarevisjonid aastatest 1721, 1723–1724, 1731, 1738, 1744, 1751 ja 1758. Hingeloendid mõlema kubermangu kohta on aastatest 1782, 1795, 1811, 1816, 1826, 1834, 1850 ja 1858.

Allikmaterjalid annavad mõningase pildi asulastiku kujunemisest enne XVI saj sõdu, enne ja pärast Põhjasõda. Iga sõda on kaasa toonud katkestusi asustuses, mida kajastavad kadunud lokaliseerimatud kohanimed või külanimede muutumine. Maa-asustus kujunes mõisa ja küla kooseksisteerimise tingimustes. Kui varasemad mõisad tekkisid külade asemele või kõrvale, siis võtsid nad üle enamasti külade nimed. Pärast Põhjasõda muutusid aga mõisad sedavõrd domineerivaks, et sageli hakati külasid nimetama mõisate järgi, eriti tugevnes see suundumus XIX saj ja veel XX saj oli selle ilminguid, nt muutus Jüri khk-s Lehmja mõisa järgi olnud *Jagumäe küla XX saj alguses Lehmja külaks (praegune Assaku alevik), Juuru khk-s Angerja mõisa järgi olnud *Jalaküla Angerja külaks. Tüüpiline oli niisugune nimevahetus juhul, kui mõisa juurde kuuluski vaid üks küla, nii muutus Ambla khk-s Nõmmküla mõisa järgi olnud Karunga küla XIX saj lõpul samuti Nõmmkülaks, Juuru khk-s Pirgu mõisa juures olnud Kasse küla Pirgu külaks.

XIX saj II poolel muutis asustuspilt oluliselt maade kruntimine, mille tulemusel senised tihedad külad hajutati ja tekkisid uued külad. Uusi külasid kajastavad nimed, nagu Tagaküla, Väljaküla, Väljaotsa, Väljataguse (sageli külast väljaviidud taludega piirkonnad). Uus ilming oli ka popsikülade teke (tuntud ka saunakülade, vabatkülade jm nimetuste all), neile antud nimed olid vahel kas halvustavad (Junnküla, Närüküla, Potiküla) või iroonilised (Pariisi, Saksamaa).

¹ Kohanimeartiklite tekstides on lühiduse huvides jäädud Liivi sõja nimetuse juurde.

Külade eristamine läks pärast talude kruntimöötmist üha keerulisemaks. Eestimaa kubermangus külade arvestus säilis ja seetõttu olid sealsed külad natuke kindlapiirilised, aga Liivimaa osas, kuhu kuulus ka Põhja-Läti hajaasustus, kadusid külad ametlikust arvestusest ja nende piirid ähmastusid. Küladeks nimetati kord suuri maa-alasid (nt Rõngu khk-s Koruste, Pühaste, Raigaste), kord väikesi talude rühmi (nt Rõuge khk-s).

XX saj I poolel muutis asustuspilti oluliselt mõisate riigistamine ja mõisamaade jagamine asunikele, mille tulemusena tekkisid 1920. aastatel asundused (asunikude külad, Saaremaal ka platsimeeste külad). Asundusteks nimetati eeskätt mõisatelt äravõetud maale (ametlikult riikliku maatagavara maale) tekkinud uusi külasid, hiljem ka ääremaale rajatud uusasulaid. Mitmel pool kujunesid nimepaarid, kus kõrvuti olid samanimeline küla ja asundus. Juba 1930. aastatel olid asundused ja külad hakanud häirivalt segi minema ja see tendents jätkus pärast Teist maailmasõda. 1938.–1940. a võeti ette esimene katse asundusi kaotada, andes neile täiesti uued nimed. Seda tehti 1938. a koha- ja kinnistusüksuste nimede korraldamise seaduse nõudel, kus muuhulgas oli ette nähtud võõrapäraste nimede eestistamine. Seadus nägi ette asulanimede määramiseks kindla korra, see anti siseministri pädevusse. Seni olid seda oma soovi järgi teinud vallad ise, kuigi juriidiliselt oli asi ebamäärane. Esimene asulareformi kava läks küll luhta, sest ametlikult seda jõustada ei jõutudki, ent paljud tookord pakutud nimekujud tulid valdades juba vahemikus 1939–1945 kasutusele, nagu näitasid 1945. a külanõukogude moodustamise paberites toodud nimekujud. Andmete puudusel ei saa täpsemat kasutusele tuleku aega määrata, mõnel juhul on ilmnenu, et reformi käigus pakuti nimesid, mida kohapeal tegelikult juba kasutati ning need taheti lihtsalt legaliseerida. Paljud vallad olid omal algatusel 1920.–1930. aastatel asundused kas küladeks nimetanud või nimesid muutnud.

Pärast Teist maailmasõda läks asulate arvestus veelgi ebamäärasemaks, sest mingit korda ei tekkinud enne 1970. aastaid ning praktikas moodustasid või likvideerisid asulaid külanõukogud vajaduse järgi. Alevite, alevike, külade ja asunduste kõrvale ilmusid veel asundid, mis tähistasid mingi üksiku ettevõtte, nt metsapunkti, vabriku vms ümber koondunud väikesi asulaid. Asundused ja külad olid juba lootusetult segi, mõnel pool vahetasid lausa kohad. 1975.–1977. a asulareformiga taotleti asustussüsteemi lihtsustamist: ametlikeks maa-asulateks jäid üksnes alevik ja küla, asundused ja asundid kaotati kas liitmise või ümbernimetamise teel. Ühtlasi üritati vähendada korduvate nimede hulka, nii otsustati, et rajoonis ei tohiks olla korduvaid asulanimesid (see tähendas ka paljude Metsa- ja Mõisakülade kadu, vahel ümbernimetamist). Kohanimed korrastati keeleliselt, mh kaotati nummerdatud külanimed, nt Kullamaa I–V. Reformi ebaseaduse tagajärg oli ametlike asulate arvu järsk vähendamine, senise umbes 7000 asula asemel jäi uude nimekirja neid poole vähem, 3500.

1975.–1977. a asulareformi puudusi hakati kaotama 1990. aastate II poolel, kui tekkis uus õigusraamistik külanimede taastamiseks. Vahemikus 1997–1998 tuli ametlikku nimistusse tagasi u 1200 külanime, nimede taastamine on tasakesi jätkunud ka hilisematel aastatel, peaaegu igal aastal on mõni külanimi taastatud. Tekkinud on ent ka täiesti uusi külasid (Telise/Tällnäs, Koidu, Uuesalu). Et külanimede taastamise algatus peab tulema vallalt, on paraku ametlik nimistu üle Eesti ebaühtlane ega suhestu hästi tegeliku asustuspildiga.

Ka uued külanimed on keeleliselt korrastatud, sageli on nimed taastatud kohapealsel häälduskujul, näiteks Võrumaal võrupäraselt koos vokaalharmooniaga (Alaküla, Hotõmäe, Härämäe, Kadõni), Pärnumaal Vastaba (varasem kirjakeelne kuju oli Vastupää). Mõnigi külanimekuju vajaks siiski veel kokkuvõimist tegeliku hääldusega, nt Oblu → Ooblu Raplamaal, Sutte → Sutõ Võrumaal.

Kohanimeseaduse järgi ei tohi olla vallas samanimelisi külasid, seepärast on valdade liitumised vahel kaasa toonud vajaduse külanimesid muuta. Seda on enamasti tehtud eristava täiendi lisamisega nimesse, nii on Lääne-Saare valla moodustamisel 2014 kahest Kirikukülast saanud Kaarma-Kirikuküla ja Kärla-Kirikuküla, kahest Kulli külast Kärla-Kulli ja Lümända-Kulli küla.

Erikeeled nimekujud ja kirjaviisid

Eesti alal on aastasadu olnud peale eestlaste teiskeelseid elanikke, kes on kohanimedesse jätnud oma jälje. Vahel on need teiskeelsed moodustanud ühtlasi kõrgema sotsiaalse kihi, nagu sakslased, kelle keel oli Eesti alal faktiliselt ametikeel kuni XIX saj lõpuni välja. Vahel on tegu mingit piirkonda asustava vähemusega, nagu rootslased Loode-Eesti rannikul ja saartel või Peipsi-äärsed venelased.

Eestis on asjaajamisekeelena kasutatud ladina, alamsaksa, ülemsaksa, poola, rootsi, taani, vene ja eesti keelt ning kohanimed dokumentides on olnud mitmekeelsed või eri keelte mõjutustega. Nendes orienteerumine ei ole kerge ajaloo uurijatelegi, rääkimata tänapäeva tavainimestest. Oluline on märkida, et XIX saj lõpuks oli Eesti alal kujunenud vähemalt kolm erikeelset kohanimede kihti: venekeelsed, saksakeelsed ja eestikeelsed kohanimed. Nende vahel tehti enamasti selget vahet, keelelises mõttes isegi nii kummaliselt, et algset eesti päritoluga nime võidi tajuda saksa nimena ja saksa perekonnanimest mugandatud kohanime eesti nimena. Nii oli näiteks Voldi mõisa eestikeelne nimi pärit mõisaomaniku Wolffeldti nimest, samal ajal kui mõisa saksakeelne nimi *Tabbifer* oli eesti päritoluga. Neist näidetest põhjaliku ülevaate andnud M. J. Eisen üritas eestikeelset nime *Tabivere* taaselustada, ent pörkas kohalike kindlale vastuseisule.

Kohanimede mitmekeelsus avaldus eri kohtade puhul eri moel. Mõisanimed olid enamasti eesti- ja saksakeelsed, vahel täiesti eri tüvest pärit (eesti *Ohulepa*, sks *Erlenfeld*), vahel oli ühe keele variant teise keelde mugandatud (eesti *Vanamõisa* → sks *Wannamois*; sks *Waldau* → eesti *Valtu*). Vene tavas olid enamasti saksa nimede ümberkirjutused, nt *Waldau* → *Вальдау*. Külanimede puhul seevastu olid nimed valdavalt eestikeelsed, mille kirjaipilt saksa ja vene tavas oli sageli vana kirjaviisi sugemetega, nt *Kokuta* → sks *Kokkotiküllä*, vn *Коккома*. Täiesti kolmkeelsed olid eeskätt tänavanimed (eesti *Aia tänav* (*uulits*), sks *Gartenstraße*, vn *Садовая улица*). Kohanimesid oli tavaks tõlkida või mugandada, mitte muutmatult üle võtta, nagu tänapäeva ametlikult ükskeelses Eestis ollakse harjunud tegema: sakslane ei kasutanud eestikeelset nime *Tallinn* ega eestlane saksakeelset nime *Reval*.

Vanemast ajast ei ole teada, mis keeles mingeid nimekujusid kasutati ja seepärast on nimeartiklites lähtutud nime n-ö etümoloogilisest keelsusest, näiteks kui ürikunimi on *Moiseküll*, siis see on rekonstrueeritud **Mõisakülaks*. Uuemast ajast rääkides niisugune eeldus ei kehti, näiteks on Halliste (ajalooliselt öieti Ruhja) khk mõisa *Moiseküll* eestikeelne nimi hoopis Laatre (lähtub perekonnanimest Plater). Kohanime- raamatus on püütud hoiduda võõrkeelsete nimede tõlkimisest või mugandamisest juhul, kui eestikeelne nimi ei ole teada, kuigi mõned niisugused nimed on kirjanduses aeg-ajalt esinenud.

Kohanimeartiklite lugejal oleks seega kasulik teadvustada endale, et ürikukujud ei anna meile täit pilti nimede tegelikust kasutusest ja sagedate vigade tõttu ei ole nende põhjal kerge järeldada ka kohanime varasemat häälduskuju. Me võime üksnes eeldada, et kuivõrd valdava osa rahvastikust moodustasid ka varem eestlased, olid kohtadel eestikeelsed nimed neilgi juhtudel, kui need dokumentidest ei ilmne.

Eesti nimekujude puhul tuleb arvestada ka kirjaviiside erinevusi. Kuni XVII saj lõpuni kindel kirjaviis puudus ja tollaste nimekujude hääldust ei ole alati võimalik üheselt selgitada. Eesti nimede kirjapanekuks kasutati valdavalt alam- või ülemsaksa ja rootsi keelest tuntud kirjaviise, nt märkis *h* täishääliku järel selle pikkust (*Kohlma* 'Koolma'), *h*-d märgiti *ch* või *hh*-ga (*Achtema* 'Ahtma', *Kohhala* 'Kohala'), *k*-d märgiti sageli *c(k)*-ga (*Hallick* 'Allika') ja *ks-i x*-iga (*Jexi* 'Jõksi'), *ts-i (t)z*-ga (*Atzelama* 'Atsalama'), *ä* asemel esines sageli *e* jne. Vanade kirjapanekute *y* märkis enamasti *i*-d (*Agaly* 'Agali', *Ayameggi* 'Aiamaa'), harvem *ü*-d (eriti siiski Rootsi ajal, vrd 1687 *Allakylla* 'Alaküla'), *g*-ga võidi tähistada *j*-häälikut (*Hannigal* 'Anijala', *Gedats* 'Jeedas'); *õ*-häälikut märgiti *ö*, *a*, *o* või *e*-ga (*Allajöcki* 'Alajõe', *Issakand* 'Isakõnnu', *Allikonno* 'Allikõnnu', *Hebbesahl* 'Hõbesalu'). Väärub märkimist ka alamsaksa kirjaviisis täishääliku pikkust märkiv *e* (1476 *Koen* 'Koonu'). XVII saj lõpust edasi kehtis kuni enamasti 1870. aastateni vana, saksapärase kirjaviisi, milles häälikute pikkusi märgiti nüüdselt erinevalt. Põhierinevus oli lahtise rõhusilbi häälikupikkuste tähistamises. Pikka täishäälikut kirjutati ühekordselt, nt *Koli* (= Kooli), *Sare* (= Saare), *Tule* (= Tuule), *Ue* (= Uue). Lühikest täishäälikut märgiti järgmise silbi kaashääliku topeldamise abil, nt *Kolli* (= Koli), *Sabba* (= Saba), *Tulle* (= Tule). Kirjaviis ei olnud siinkohal ühemõtteline, sest samamoodi märgiti lühikesele täishäälikule järgnevat pikka kaashäälikut: *Kolli* (= Kolli), *Männi* (= Mäni), *Tolli* (= Tolli). Vanas kirjaviisis ei olnud enamasti *õ*-tähte, seda asendas *ö* või *o*; samuti oli *v* asemel kasutusel *w* (kasutus jätkus uue kirjaviisi ajal enamasti kuni gooti kirja kadumiseni 1920.–1930. aastatel).

LÜHENDID

a = aasta(1)	Krk = Karksi	Pär = Pärnu
al = alates	krkms = kirikumõis	Pöi = Pöide
Amb = Ambla	Krl = Karula	rahvak = rahvakeeles
Ann = Anna	Kse = Karuse	Rak = Rakvere
Ans = Anseküla	Ksi = Kursi	Ran = Rannu
Aud = Audru	Kul = Kullamaa	Rap = Rapla
ee = eesti keel	Kuu = Kuusalu	Rei = Reigi
Emm = Emmaste	kõnek = kõnekeeles, slängis	Rid = Ridala
erts = eestirootsi	Kõp = Kõpu	Ris = Risti
Hag = Hageri	Käi = Käina	rts = rootsi
Han = Hanila	Kär = Kärla	Ruh = Ruhnu
Har = Hargla	Lai = Laiuse	Rõn = Rõngu
Hel = Helme	Lei = Leivu	Rõu = Rõuge
HJn = Harju-Jaani	Lih = Lihula	Räp = Röpina
Hlj = Haljala	LNg = Lääne-Nigula	Saa = Saarde
Hls = Halliste	Lob = Lobotka	saj = sajand(il)
HMd = Harju-Madise	Luk = Luke	San = Sangaste
Hää = Häädemeeste	Lut = Lutsi	Se = Seto (Setu)
Iis = Iisaku	Lüg = Lüganuse	Sim = Simuna
Irb = Irboska	Mar = Martna	SJn = Suure-Jaani
Jaa = Jaani	Mih = Mihkli	sks = saksa
JJn = Järva-Jaani	MMg = Maarja-Magdaleena	sm = soome
JMd = Järva-Madise	ms = mõis	TMr = Tartu-Maarja
Juu = Juuru	Muh = Muhu	Tor = Tori
Jõe = Jöelähtme	Mus = Mustjala	Trm = Torma
Jõh = Jõhvi	Mär = Märjamaa	Trv = Tarvastu
Jäm = Jämaja	Nis = Nissi	Tõs = Tõstamaa
Jür = Jüri	Noa = Noarootsi	Tür = Türi
Kaa = Kaarma	Nõo = Nõo	u = umbes
Kad = Kadrina	omaduss = omadussõna	Urv = Urvaste
Kam = Kambja	Ote = Otepää	Vai = Vaivara
Kan = Kanepi	Pai = Paide	Val = Valga
Kei = Keila	Pal = Palamuse	Var = Varbla
khk = kihelkond	Pan = Pankjavitse	Vas = Vastseliina
Khk = Kihelkonna	Pee = Peetri	Vig = Vigala
Khk = Kihnu	Pet = Petseri	Vil = Viljandi
Kir = Kirbla	Pha = Püha	Vll = Valjala
kirjak = kirjakeeles	Phl = Pühalepa	VMr = Väike-Maarja
KJn = Kolga-Jaani	Pil = Pilstvere	vn = vene
Kod = Kodavere	PJg = Pärnu-Jaagupi	VNg = Viru-Nigula
Koe = Koeru	plms = poolmõis	Vor = Vormsi
koh = kohapealne häädus	Plt = Põltsamaa	vrd = võrdle
Kos = Kose	Plv = Põlva	Võn = Võnnu
Kra = Kraasna	Pst = Paistu	Vän = Väandra
Krj = Karja	Puh = Puhja	Äks = Äksi

LÜHIKE SELETUSSÕNASTIK

- asund** – üksiku ettevõtte, nt metsapunkti, vabriku vms ümber koondunud väike asula Nõukogude ajal; asundid kaotati 1975.–1977. a asulareformiga
- asundus** – mõisalt äravõetud maale, hiljem ka ääremaale tekkinud uus asula 1920.–1930. aastatel; asundused kaotati 1975.–1977. a asulareformiga
- etümolooogia** – sõnade, sh nimede päritolu uuriv keeleteaduse haru; nende päritolu seletus
- fadeikomiss** – feodaalses tsiviilõiguses omandivorm, mille järgi perekonnavara (harilikult maa, vahel mitu mõisat) kuulus jagamatult ühe perekonnaliikme valdusse, kelle käsutusõigus oli piiratud ning kellel puudus võõrandamisõigus
- gubaa** (vn *губа*) – kohalik haldusüksus Pihkvamaal, mille keskuseks oli pogost
- hajaküla** – hajali asetsevate taludega küla
- hajatalu** – (külalt) eraldi paiknenud talu oma terviklike maadega; kutsutud ka metsataluks, üksiktaluks
- hargtäiend** – täiend, mis lisatakse kohanimele nimekorduvuste vältimiseks, nt *Kolga-Aabla*, *Kiiu-Aabla*
- issaad** (vn *иссад*) – maabumiskoht, valgma; kalapüügikoht; (varem) rannaäärne kaluriasula või ajutine omanikuõigusega kalurite peatuskoht (Pihkvamaal)
- kandikoht** – väike mõisa rendikoht
- kantseleietümolooogia** – tavaliselt võõrkeelse või kohapealset kasutust mittetundva kirjuri kohanime üleskirjutusel tehtud väärtõlgendus
- karjamõis** – peamõisa maadele rajatud ja temaga majanduslikus ühenduses olev väike mõis, kus harilikult peeti osa mõisa karjast
- kirikumõis** ehk **pastoraat** – kirikule kuulunud maavaldus
- kohaviipenimi** ehk **kohamärk** – viipekeelne kohanimi
- kroonumõis** – riigimõis
- kuuendikukoht** – mõisa renditalu nn kuuendikumaast, kuuendikumaa. Maa, mis võeti taludelt ära ja anti mõisate käsutusse Eestimaa kubermangus 1856. ja Saaremaal 1865. a talurahvaseaduse alusel. Kuuendikumaa hõlmas umbes kuuendiku senisest talumaast. Mõisad asundasid kuuendikumaale sageli mõisatöölisi. Liivimaa kubermangus vastas kuuendikumaale kvoodimaa, mis aga hõlmas talumaast rohkem, umbes viiendiku
- kõrvalmõis** – omaette mõis (enamasti rüütlimõisa õigustega), millel olid tavaliselt (pea)mõisaga samad omanikud, kuid mis ei olnud mõisate kompleksis halduslikult keskne
- lauamõis** – mõis, mille toodang ja tulud läksid valitseja (ja tema õukonna), piiskopi, toomkapiitli või kloostri ülalpidamiseks
- liigisõna** – nime järelosa, mis osutab nimetatava objekti liigile
- lisanimi** – tavaliselt eesnimelisele liituv nimekandjat iseloomustav ja eristav väljend, selleks võib olla päritav sugunimi, talunimi, isanimi jne. Lisanimedest arenesid hiljem välja talunimed ja sageli perekonnanimed
- nimetuum** – puhas nimi, ilma liigisõna ja hargtäiendita, ajalooliselt vastab sellele täiendosa
- nulk** – külade rühm, teisiti ka nuk, nurk ja kolk
- otreez** (vn *отрез*) – hajataludega asula (asulatüüp Pihkvamaal), külalt eraldi asuv maaüksus
- pogost** (vn *позом*) – kogudusekirik koos kalmistu ja kiriku juurde kuuluva maaga; haldus- ja maksustuspiirkond, mille keskus oli tavaliselt kirikuküla; Pihkvamaal tähistas ka gubaa (haldusüksuse) keskust
- poolemees, poolemaamees** – üks talu kahest peremehest
- poilmõis** (sks *Landstelle*) – maavaldus (tihtipeale endine karjamõis), millega ei kaasnenud rüütlimõisa õigused; vanemas keelepruugis otsetõlkena saksa keelest „maakoht“
- puustus** (vn *пуща* 'tühhermaa, kõnnumaa') – tühjaks jäänud (haja)talude või ääremaa (Võrumaal, Setomaal jm), tühjale maale või uudismaale tekkinud hajatalu või külalt väiksem asula (Setomaal)
- rahvaetümolooogia** – võõrakujulise või läbipaistmatuks muutunud kohanime rahvapärane samastus tuttava keelise väljendiga
- reduktsioon** – piisava õigusliku aluseta eravalduses olevate läänimõisate tagastamine läänisandale (üldjuhul riigile) XVII saj lõpus
- rüütlimõis** – algselt rüütlike läänistatud mõis; mõis, mille valdajal oli seisuslikke eesõigusi
- siirik** ehk **siirdnimi** – kohanimi, mis on koos elanikega kandunud algsest paigast mujale

-
- sisekadu** – kolmesilbilistes sõnades ajalooliselt tekkinud algselt teise silbi täishääliku kadu
- sugunimi** – eestlaste suguvõsa nimi ajast, kui veel perekonnanimesid ei olnud
- sumbküla** – küla, kus taluhooned asetsevad tiheda korrapärase kobarana üksteise lähedal
- sõrmend** – kokkulepitud sõrmede ja käe asend kirjatähe või arvu visualiseerimiseks viipekeeles
- zassaad** (vn *засада*) – suurem haldusüksus Pihkvamaal, mis koosnes gubaadest
- terminnimi** – kohanimi, mille moodustab üksnes objekti liiki tähistav sõna, nt kihelkonnanimena Kihelkonna
- tüvevokaal** – täishäälik, millega sõna muutetüvi lõpeb, nt *saun*, omastav *sauna*; *tünn*, omastav *tünni*; *pakk*, omastav *paku*.
- variatsiooninimi** – olemasolevat kohanime varieerides või analoogia põhjal loodud teine kohanimi
- viipenimi** ehk **nimemärk** – viipekeelne nimi
- vikariaatmaa** – vaimulikuametile kuulunud maa katoliku ajal
- vokaalharmoonia** – seaduspära, mille puhul ühes sõnatüves esinevad kas eesvokaalid (nt *ä, e, ö, ü*) või tagavokaalid (nt *a, õ, o, u*); mõned täishäälikud (nt *i*) võivad esineda mõlemat tüüpi sõnades
- võsselok** (vn *выселок*) – vanast külast uude kohta välja kasvanud väike küla, lisaküla (Pihkvamaal jm)
- üksjalakoht** – üksjala majapidamine. Üksjalad olid XV–XVI saj talurahva sotsiaalne rühm, kelle koormised olid väiksemad kui adratalupoegadel. Üksjalakohast võis välja areneda hajatalu